

Оливера ДОКЛЕСТИЋ

СРПСКА КРЕДИТНА ЗАДРУГА У ХЕРЦЕГ НОВОМ

(кратак приказ од њеног оснивања 1904. до оснивања херцеговске банке 1921.)

Кључне ријечи: Српска кредитна задруга Херцег-Нови, кредитирање, задругарство, штедња

ОПШТЕ ПРИЛИКЕ НА ПОЧЕТКУ 20 ВИЈЕКА

Економија, замајац свим активностима, на материјалном и духовном плану, снажно је обиљежила крај 19. и почетак 20. вијека, у развијеним земљама Европе, и свакако Аустроугарској монархији. Опстанак, ма које заједнице, јесте егзистенцијално питање засновано на економским правилима понашања, док је оно што подразумијева етика или естетика, надградња.

Под Аустроугарском влашћу, крај 19 и почетак 20 вијека, обиљежава народни покрет у крајевима гдје су живјели Срби, са јасно издиференцираним придјевом «српска...», тако су оформљене кредитне задруге, библиотеке, читаонице, удружења. Наиме, либерализација законске регулативе старе аустроугарске државе, у којој се осјећао дух револуционарних година 1848. Бахов апсолутизам, устанци, као херцеговачки, кривошијски, невоље, које су се јављале под турском управом, у непосредној близини, навели су Беч да се позабави проблематиком својих поданика, у «Илирским крајевима», у неку руку, брижније, односно, озбиљније него до тада; да им да прилику да се развијају у оквиру сопственог ентитета, да исказују сопствену националну вољу, најзад, да улажу и привредно се развијају. Уставни поредак, заведен 1860. године, донио је већу аутономију и промјене у организацији локалне управе¹. Сви који су плаћали порез имали су активно и пасивно бирачко право.

Јануара 1865. ступио је на снагу «Општински правилник» и «Изборни правилник за општине», који су добро прихваћени у народу, јер су обезбјеђивали развој аутономне локалне власти. С друге стране,

¹ Зборник Бока бр. 12/1980, стр 35-78 М.Ц. Пејовић – Организација и рад општинске управе Херцег Новог (1870-1940)

аустроугарска власт је појачавала своје гарнизоне у Боки, поправљала и градила нове утврде, повећавала број жандарма и полицајаца, давала им концесије на градњу, а на основу којих су се, и по завршетку службе, настањивали у херцеговском крају.

Паралелно са активностима аустроугарске управе јача и покрет за националну свијест. Та се борба на плану културе најлакше остваривала, па је 1862. године у тадашњој општини Доброта основана «Славјанска читаоница», док је у Херцег Новоме основана 31. децембра 1894. «Српска читаоница». Од 1866. до 1872. године дјеловале су на приморју, па тако и у Боки подружнице «Уједињене омладине српске». Њен повјереник у Херцег Новом је био Јефто Гојковић, будући предсједник општине Херцег Нови.

Почетком 20 вијека Херцег Нови је био највећа бокелјска општина са око 8.000 становника², на цијелом подручју дуж обале и са селима у

² «Правилник Друштва «Српске читаонице у Херцег Новом» представља докуменат о образованости оних снага херцеговског приморја које су на основу трговачког капитала и поморства биле утемељивачи Друштва «Српска читаоница». Те снаге су генерацијама уназад предано стицале и чувале подједнако материјална и завичајно-духовна добра, посебно свој матерњи језик и своје писмо. Чврсто организоване у развијеној градској комуни, својим сопственим опредјељењима и иницијативама, водиле су и економску и просвјетну и језичку политику. Правилник Друштва «Српске читаонице» несумњив је доказ урбане развијености и образовних усмјерења потхрањиваних народним изворима...» (Др. Ј. Суботић, «Бока» бр 13/14, стр. 421 – 430)

залеђу, иако је сами град бројао 1.484 становника, према Котору са 3021³. Привреда је била слабо развијена. У граду и ближој околини туризам је тек био у зачетку. Долазак жељезнице поспјешио је ову грану привреде. Зеленика, као лучко мјесто, нарочиту афирмацију добила је изградњом жељезничке пруге, након 1901. године. Најзначајнији доходак обезбјеђивао се од трговачких и поморских веза, углавном у граду, и пољопривредом, сточарством и ратарством, на сеоским газдинствима. Велику помоћ домаћинствима пружали су наши исељеници у Америци и Африци, одакле је стизао капитал кроз здрав новац, који се инвестирао у виду обртног капитала или у некретнине.

Иако је било и раније појединачних прегалаца у привредним захватима, у трговини и поморству, која су давала и добар материјални добитак те инвестирања у културне и просвјетне дјелатности, тек је почетак 20. вијека донио значајне кораке. Било је јасно, тадашњим предузимљивим људима у Херцег Новом, да је потребно обезбиједити економску базу, повезати и удружити трговце, занатлије, и богате сељаке⁴, наћи заједнички именилац кроз економске интересе, а то је најбољи гарант бољег и бржег просперитета друштва. Први корак је штедња, потом, улагање, остварење добити, која се, даље обрће инвестирањем у неке друге и нове дјелатности, а што значи да се дио добити инвестира и у шири друштвени развој, за школе, путеве, водовод.

Народ самосвјесан и сигуран у сопствени идентитет, материјално обезбијеђен, има добру прилику да ојача и своју духовну базу. Уопштено се може рећи да српски идентитет почива на духовности, религиозности, односно привржености српској православној цркви. Но, схваћено је да само економски ојачани могу обезбиједити снагу свом ентитету и изборити се за нека статусна и политичка, односно национална питања.

Наравно, Аустрија је добро знала што значи давање економских слобода, али је њена политика била у постепеном попуштању тамо гдје је мирисало на незадовољство и сукобе, због којекаквих бирократских застоја. Службени језик је и даље био, у Далмацији и Боки, талијански, иако су борци за народна права и делегати, у Царевинском вијећу у Бечу и Земаљском одбору у Задру, инсистирали на увођењу матерњег, српског језика. Зато је ћирилица постала нека врста идентификационог писма.

ОСНИВАЊЕ СКЗ 1904.

Херцег Новом су новим идејама предњачили Велимир Ломбардић, др Руди Сарделић, Јефто Гојковић, Урош Мандић, нешто касније Мирко Комненовић. Комненовић је надграђивао идеје и покретао механизме да

³ «Бока» антропологеографска студија, стр. 404, 433, Саво Накићеновић, 1912.

⁴ Зборник Бока бр. 12. -М.Ц. Пејовић.

се из теорије претворе у праксу, кроз активно политичко дјеловање. Они су имали капитал, он знање и вјештину да их проведе.

Један од најзначајнијих економских корака био је оснивање СРПСКЕ КРЕДИТНЕ ЗАДРУГЕ. Српска кредитна задруга, протоколарно удружење са ограниченим јемством (*Associazione registrata a garanzia limitata*) оснива се у Херцег Новоме 3. јануара 1904. године, а на основу аустроугарског Закона о задругама од 9. априла 1873. године.

Приступница, или документ, чија би паралела у данашњем времену био оснивачки акт потписника за оснивачку скупштину, гласи овако⁵ :

« Ми, потписани овим изјављујемо да приступамо као чланови «Српске Кредитне Задруге у Херцегновоме» (протоколисано удружење са ограниченим јемством) и то сваки са ... одређеним бројем удјела сваки удио по 2 круна и да се у свему подвргавамо правилима задруга а нарочито по одређењу § а која су нам добро позната а тако што и каснијим измјенама истих и закључцима главне скупштине.

Херцегови 3 јануар 1904.

Својеручним потписима оснивачи, њих 22, дали су новчани темељ Српској кредитној задрузи. Односно, лична средства од 59 круна био је почетни капитал. На документу су потписани:

1.	В (елимир). Ломбардић	шест удјела	... 6 к
2.	Ј (ефто) Гојковић	два удјела	 2 к
3.	Др. Ђ(орђе) Марић	два удјела	... 2 к
4.	Милош Поповић	два удјела	...2 к
5.	Урош Мандић	петнаест удјела	...15 к
6.	Милосав Глигов Ђурасовић	један удио	.. 1 к
7.	Глиго Гојковић	два удјела	...2 к
8.	поп Марко Станишић	један удио	.. 1 к
9.	Никола Доклестић	два удјела	.. 2 к
10.	О. Милитин Радуловић	два удјела	.. 2 к
11.	Мирко Комненовић	пет удјела	...5 к
12.	Марко Поповић, протопрезвитер	два удјела	...2 к
13.	Душан Перчиновић	два удјела	..2 к
14.	Јован Секуловић	два удјела	.. 2 к
15.	Никола Злоковић	један удио	.. 1 к
16.	Petar Sardeliж	dva udjela	.. 2 k

⁵ АРХИВ ХН, СКЗ – 77

17. Вељко Васиљевић	један удео	.. 1 к
18. Јанко Поробић	два удјела	.. 2 к
19. Коста Тушуп	два удјела	.. 2 к
20. Сарделић	два удјела	... 2 к
21. Максим Сарделић	два удјела	.. 2 к
22. Mato Baletiss	jedan udio	... 1 k

Два су имена нечитка и прецртана, а добијен је почетни салдо од 59 круна⁶. Први предсједник СКЗ био је Велимир Ломбардић, потпредсједник Др Ђорђе Марић, контролор је био Максим Сарделић, а благајник Урош Мандић. Током 1904. и 1905. године приступнице су потписиване у присуству Ломбардића, Мирка Комненовића, Уроша Мандића. Тако је «Српска читаоница» у Херцег Новом потписала приступницу 1. децембра 1905. године, а «Српска читаоница» у Каме-нарима 1908. године⁷.

ПОСЛОВАЊЕ СКЗ У ПЕРИОДУ 1905 ДО 1914 ГОДИНЕ

Из књиге улога на штедњу за период 1905 – 1915⁸, види се да је убрзо почело улагање сопственог новца, па је у овој књизи управо први улагач Мирко Комненовић, који је 13. јануара 1905. године уложио 1800 круна. Међу трговцима, занатлијама и обртницима, у задрузи су штедише и они који нису имали сопствени приход већ наслеђе или уштеђевину, са којом су, претходно је орочивши, постизали скромне обрте, као самохране мајке – удовице, дјеца - ђаци, обалски радници, градска сиротиња и сл. По томе је СКЗ била новчано предузеће које се старало и штитило најниже друштвене слојеве, дајући им прилику да окрећу и расподјељују новац и тиме, по први пут, буду активни чиниоци економског система.

Каматне стопе, које је давала СКЗ на штедне улоге, износиле су 3,5 и 4,0 %, на годишњем нивоу, у зависности од орочења новца⁹.

Из књиге «текућих рачуна страних особа» (тај је термин обухватао све оне фирме, удружења и приватна лица настањена и са сједиштем изван подручја општине Херцег Нови), за период 1905 – 1914. године види се велика активност у транзиту новца са штедионицама и банкама у ближој и даљој околини, што свједочи о развијеним пословима, понајвише,

⁶ исто.

⁷ исто

⁸ АРХИВ ХН, СКЗ – 5.

⁹ исто

трговине са Бечом и Трстом. На попису су, оним писмом како стоји и у оригиналу¹⁰:

1. Кредит Аншталт – Трст,
2. Дубровачка Трговачка банка – Дубровник,
3. Српска Штедионица – Дубровник,
4. Јадранска банка – Трст,
5. Српска банка – загреб,
6. Српска Бокешка Штедионица – Котор,
7. Српска штедионица – Требиње,
8. Banca Commerciale – Trieste,
9. Филијалка Извозне банке – Београд.
10. Средишња банка Чешких Штедиша – Трст,
11. Словенска банка – Београд,
12. Филијалка Живност. Банке – Беч,
13. Српско Трговачко удружење – Нови Сад,
14. Рисанска Кредитна Задруга – Рисан,
15. Централна Каса српских Привредних Задруга на Приморју – Дубровник,
16. Hrvatska Vjeresijska Banka – Dubrovnik
17. Podružnica Ljubljanske Kreditne Banke – Spljet,
18. Ђузепе Банафио – Трст
18. August Stege - Hercegnovi

Највећа учесталост послова била је «Средње банке чешких штедиша из Трста», затим «Дубровачке трговачке банке», а јачањем и повезивањем задруга на приморју, највише због куповине и продаје потреба за сеоска газдинства, ојачали су и послови са «Централном касом Српских сригредних задруга на Приморју»¹¹.

«Српска бокешка штедионица» из Котора била је од значаја за умрежавање локалне бокелске привреде и снажење протока капитала.

Пословање Српске кредитне задруге, у наставку скраћено СКЗ, у складу са законским актима, налагало је озбиљну организацију, по прописаној хијерархији и другачије именовање функција руководећег тијела. Задаци СКЗ, организација, управљачко и надзорно тијело, прецизно су одређени правилником, а уредност у послу, која се види из редовних годишњих извјештаја, те повећан број задругара, из године у годину, говоре о растућем повјерењу у ово новчано предузеће. Тако се наводи у «Правилнику», који је, наравно, писан ћирилицом, да је задатак Задруге

¹⁰ исто

¹¹ исто

«да унапређује привреду својих чланова заједничким пословањем и давањем кредита у новчаном саобраћају који им је потребит за њихов привредни рад. У име тога Задруга ће обављати сљедеће послове¹²:

1. примаће новац на улоге и на штедњу;
2. наплаћиваће удјеле од свијих чланова ради образовања задужног капитала;
3. даваће својим члановима сваковрсне зајмове;
4. есконтоваће им мјенице и чекове;
5. отвараће им текуће рачуне за улагање и узимање новца у зајам;
6. продаваће им и куповаће од њих вриједносне папире и страни новац; кад им устреба;
7. примаће од њих оставе;
8. у опће ће вршити банковне и мјењачке послове, потребите својим члановима а нарочито рескопмт њихових мјеница;
9. набавиће зајмове код већих завода, у случају потребе, и подржаваће с њима оне послове који буду потребити да се оствари задружни задатак.».

Судећи по документима из првих година рада СКЗ¹³, земљорадничке задруге су биле привредни основ СКЗ. Прва земљорадничка задруга је у новском крају основана 1902. године у Каменарима, потом у Мокринама 1904. и, потом, даље у другим селима, на Каменоме 1904, Радованићу на Луштици, Бијелој 1911, Кутима исте 1911. и тд. Земљорадничка задруга у Мокринама је била међу онима које су најбоље пословала па је 1914. прослављено успјешних десет година рада. Земљорадничка задруга у селу Камено бројала је 44 члана. 1906. године је у Баошићу основана рибарска задруга, са члановима из Јошице, Бијеле и Кумбора. Био је то прави пословни подухват, за вријеме почетка 20. вијека, јер је задруга склопила уговор са фирмом «Браћа Мардеша» из Комиже за прераду рибе у новосаграђеној фабрици у Бијелој, која је запошљавала око 60 радника, углавном, жена¹⁴.

Из године у годину је растао капитал задруге и повећавао се чист добитак, који је представљен завршним рачуном, редовно сваког 31. децембра. Завршни рачун од 31. децембра 1905. године говори о буџетским средствима од : 54.394,84 круне, а чиста добит је 1413,61 круна. Рачун је потписао тадашњи управник Велимир Ломбардић. Годину дана

¹² АРХИВ ХН, СКЗ – 76

¹³ АРХИВ ХН, СКЗ -- 77.

¹⁴ Зборник «Бока»

касније, 31. децембра 1906. имовина СКЗ је увећана за скоро три пута, односно, износи: 171.223, 56 круна, а чиста добит је остварење од 4274,51 круне. Двије године касније, за 1908 годину имовина СКЗ је процјењена на 351.872,66 круна а добитак је остварен са 12.722,71 круна. Управник је био Мирко Комненовић, благајник је био Урош Мандић, а контролор Раде Павковић¹⁵.

У Дубровнику је у августу 1908. године одржан «Први збор српских привредних задруга на Приморју» на коме је Мирко Комненовић активно учествовао и, потом, изабран за потпредсједника Савеза.

Поред земљорадничких задруга, СКЗ у Херцег Новом пословала је и са другим значајним акционарским друштвима и предузећима, чији су чланови управних одбора били и појединачни акционари у овом новчаном предузећу, па тиме представљали лични гарант у послу.

«Акционарско друштво за грађевине и саобраћај странаца у Херцег Новоме» основано је 1906. године, на темељу државне концесије, удјељене Велимиру Ломбардићу, Урошу Мандићу и др Рудолфу Сарделићу и постаће једно од најзначајнијих предузећа у општини са највећим обртним капиталом код «Српске кредитне задруге». У листу «Бока» бр. 1 од 23. јануара 1908. године писац чланка о овом предузећу говори о сврси оснивања и значају за општину. «...сврха му је да градњом хотела и других установа подигне саобраћај странаца у Боки, а нарочито, у Херцегновоме и његовој красној ривијери. То је грана привреде од велике важности за Боку, али је уједно и дужност Бокелја да је очувају у својим рукама. Браћа Бокелји по свијету најбоље знаду колико ова грана унапређује народну привреду, да не сумњамо, да ће и они помоћи, да се што боље развије. Акција износи 100 круна.

Они, који су били вољни учествовати у предузећу, могу послати новац на «Српску кредитну задругу у Херцегновоме». Нарочито браћи из херцегновске крајине стављамо топло на срце ово патриотско а, уједно, корисно предузеће, које може бити полазном тачком за много већи развитак ове гране зараде и Бока, а нарочито, новска ривијера, створени су за саобраћај странаца. Природне красоте и благост климе дају јој све увјете да странца привуче. Још нешто, између браће Бокелја на страни има, знамо, врских хотелијера. Ово би била згодна прилика за њих да чежњу за отаџбином доведу у склад са својим интересом и жељом рада».

Овај текст, из листа «Бока», одише пропагандом Херцег Новог и Боке по амбијенталним и климатским вриједностима, и представља почетак туристичког маркетинга, а «АД за грађевине и саобраћај странаца» било је прво туристичко предузеће, са веома далековидим

¹⁵ АРХИВ ХН, СКЗ – 76

амбицијама. Најзначајнији подухват овог акционарског друштва био је у градњи једне од најљепших грађевина на Јадрану, хотела «Бока». Замисао о градњи, за тадашње прилике, модерног хотела, потекла је од Др Рудолфа Сарделића, већ 1908. године. За њега се говорило да је био «unicum» у задругарству. Пројекат за хотел је био бесплатан, поклон чешког архитекте Модлитбе, чији је отац био угледни херцеговски лекар. Дозвола за градњу хотела добијена је од управе града на прољеће 1909. године, а земљиште су купили сами акционари – Новљани.

У великом илустрованом календару «Бока» за 1912. годину, пише да је «прва радња овог друштва, лијепи, модерни хотел са 43 собе, најљепшом зградом у Боки, а међу хотелима дуж Далмације са најљепшим положајем(прим. аут: ријеч је о хотелу «Бока»).

Мирко Комненовић је 1909. године изабран за члана управе »Акцијског друштва за грађевине и саобраћај странаца» умјесто преминулог Ломбардића, а већ 1912. године је био његов предсједник. Замјеник му је био др Сарделић.

Друго значајно предузеће била је «Прва Бокешка глиненa индустрија», коју су основали у Кртолима, 1908. године, православци из Котора, Грбља и Кртола. «Под овим именом образовано је друштво које има задатак да употреби насlage глине у Солиоцком пољу за фабрикацију опека, тигала и сличних производа¹⁶. Удјели износе најмање 500 круна, који се могу потпуно уплатити и то одма. За Бокеле на страни најбоље ће бити да износе пошљу «Српској Бокешкој штедионици у Котору» или «Српској Кредитној задрузи у Херцеговине».

За годишњу скупштину СКЗ за 1907 годину¹⁷ дају се упоредни подаци пословања, које је усвојио управни одбор Задруге 31 децембра 1907. Годишња скупштина је одржана 5 априла 1908. године. Новинар листа «Бока», који прати рад скупштине, констатује да није, ни из далека, онакав одазив грађана какав би требао да буде. Упоређењем бројних вриједности констатује се видан напредак, из године у годину:

	1905	1906	1907
Члански удјели	8415.-	19.482.-	30.952.-
Улози на штедњу	39.102,29	143.385,87	257.336,96
Чиста добит	1.413,61	4.274,51	5.644,60
Мјенице	21.816.-	40.905.-	69.327,30
Дужници	24.909.-	110.981,13	144.198,58

¹⁶. Лист «Бока», бр. 2 од 23 јануара 1908.

¹⁷. АРХИВ ХН, СКЗ – 76.

Хипотеке	-	2.080.-	66.080.-
Резервни фонд	-	614,90	1.415,73

Кретање броја чланова СКЗ и удјела је сљедећи:

Крај 1905 год. уписано I коло са 209 нових чланова и 396 «удјела»

Крај 1906 год. уписано II коло са 63 нова члана и 124 «удјела»

Крај 1907 год. уписано III коло са 50 нових чланова и 74 «удјела»¹⁸.

Укупно је СКЗ евидентирала, тада, 322 задругара - дионичара. На овој је сједници скупштине за предсједника управног одбора изабран Мирко Комненовић.

Аустроугарска банка је 1908. године, у договору са министарством финансија, наложила свим својим новчаним заводима у држави да се у новчаним трансакцијама служе једино сребрним новцем у крунама, а да се «свијет навикне» на рачуне у крунама умјесто форинти», забиљежено је у кратком чланку у листу «Бока».

Први Збор «Српских Привредних задруга на Приморју» одржан је 7 августа 1908. године, у Дубровнику¹⁹. Управу савеза тада су чинили: Предсједник Матеј Шарић, чланови управе су били: Никола Бабић и Мићо Маличић. На том првом збору помињу се заслуге заслужних чланова – задругара и посмртно је похваљен Велимир Ломбардић, као један од покретача привредног рада, уопште на приморју, а посебно међу Србима. Тада су у одбор из Херцег Новог изабрани Др Рудолф Сарделић, Мирко Коменовић и Лазар Бронзић, тројица од укупно 9 чланова одбора Збора Српских Привредних Задруга на Приморју. Потребно је одати признање и др Сарделићу на самопријегору и неуморном досадашњем раду.

Завршни рачун СКЗ за 1913. годину, од 31. децембра²⁰, доноси извјештај о капиталу од 821.639,60 круна а добитак за 1913. година са пренесеном добити из претходне, 1912. године, од 5.437,33 круне, износи: 17.099,34 круне. Управник је био Мирко Комненовић, благајник Лазар Доклестић, који ће преузети дужност управника од Комненовића због његовог политичког ангажовања. Контролор задруге био је Марко Терзовић.

СРПСКА КРЕДИТНА ЗАДРУГА ЗА ВРИЈЕМЕ ПРВОГ СВЈЕТСКОГ РАТА И НАКОН ЊЕГА (1914 – 1920)

Током ратних година 1914-18, поред свих недаћа, запамћено је веома савјесно вођење послова са задругарским новцем уз неминовно давање

¹⁸. ИСТО

¹⁹. ИСТО

²⁰. ИСТО.

кредита аустроугарској војсци²¹. Наиме, иако су се добро знала правила у банкарству те се поштовали закони, а поштовање тадашње Аустроугарске државе морало бити превасходно, ипак је примјетан благи отпор, који је СКЗ пружала, штитећи интересе својих повјереника, дакле штедиша и дионичара, и сопствени капитал. Аустријска власт је, одлуком котарског поглаварства од 3. октобра 1916, допис бр. 28263²² заплијенила сљедеће објекте, који су у власништву Задруге, на подручју општине Херцег Нови: Српски Дом, Српски Соко, Српску соколску жупу на Приморју, Српски соко у Ђеновићима, Српски соко у Бијелој, стављајући их на располагање аустроугарској војсци. Но, уз отежано пословање, мобилизацију војно способног кадра, смањено пословање и привређивање као и приходавање од штедиша на основу слања новца из исељеничких крајева, СКЗ је, ипак, пословала позитивно²³. Томе су највише допринијели контакти са нашим исељеницима из Америке и Јужне Африке и њихове помоћи родбини у родном крају.

Аустрија је расписала укупно 6 ратних зајмова. Управа СКЗ се опирала давању новца оправдавајући то пословањем и заштитом штедње и повјерења својих улагача²⁴. Но, био је то прикривени отпор, чак и у најтежим моментима по аустроугарску власт. Требала је права вјештина и мудрост не замјерити се властима, током рата, имати повјерење својих штедиша, не обарати вриједност основног капитала, а лично се радовати побједама српске војске на бојиштима.

Стварање нове државе, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, покренуло је нови замајац вођен родољубивим духом, па је српски, као уосталом читав словенски народ, Далмације и Боке, пожurio да се декларише позитивно према новој држави, дајући јој пуну подршку. То је било од великог значаја у 1918 години када је Италија претендовала на дио територије, а посебно на Боку Которску.

Српске (привредне) кредитне задруге, њих 52, на подручју Боке и Далмације, биле су у савезу, а сједиште предсједништва било је у Дубровнику. Већ 4 децембра 1918. године иступили су у јавности својом изјавом сљедеће садржине²⁵:

«1. Усхићењем поздрављамо Народну Слободу и као један подвргавамо се закључцима и налозима Народног Вијећа у Загребу, као

²¹ АРХИВ ХН, СКЗ - 77.

²² АРХИВ ХН, СКЗ - 77.

²³ АРХИВ ХН, СКЗ – 76.

²⁴ АРХИВ ХН, СКЗ 76, 77.

²⁵ АРХИВ ХН, СКЗ – 76. Зборник «Бока» бр. 15-16, стр. 138-140

«Херцег Нови послјије првог свјетског рата по записима Тома К. Поповића» - М.Ц. Пејовић, 1984.

садашње врховне власти те Земаљске Владе у Сплету као покрајинске власти.

2. Чврсто стојимо на становишту уједињењу слободне државе Срба, Хрвата и Словенаца по жезлом опће љубљене династије Карађорђевића.

3. Да читава држава Срба, Хрвата и Словенаца, а особито Далмација са својим копном и оточјем, остане неокрњена цјелина.»

Изјаву је потписао предсједник Савеза Српских привредних задруга, Боно.

Потом су се сви Савези задруга, па и Савез Српских привредних задруга на Приморју, у новој држави Краљевини СХС ујединили у «Главни задружни Савез у Краљевству СХС» са сједиштем у Београду. Хрватско – словенско Господарско Друштво, као средишња задруга, у Загребу, као мандатар Главног Задружног савеза, водило је бригу о набавци из иностранства свих пољопривредних алата, машина, средстава за пољопривреду, плаве галице и др. Све куповине обављале су се преко Централне Банке.

Српске кредитне задруге, и уопште задругарство, имало је значај за Србе много већи од чисте економске добити. Нова држава и нови елан очекивали су пуну афирмацију снага и снажење капитала а кроз њега и свих других активности на материјалном и духовном плану. Савез Српских Привредних Задруга на Приморју упутио је 19. августа 1919. године свим својим чланицама апел за подношење завршног извјештаја али и прикупљање података за «Матицу задруге»²⁶. У ставу 4 овог документа апелује се на задруге да доставе спискове својих задругара који су услед рата настрадали, изгубили живот. У тај списак требало је унијети занимање задругара, част у задрузи (задругар, пословођа, члан управе, члан надзорног одбора и сл.) навести од чега је преминуо (погинуо у војсци, стријељан, вјешан, умро у тамници, умро у интернацији, погинуо у аустроугарској војсци, умро од ране, умро од болести у рату за добијене, умро у ропству (прим. аут. у заробљеништву), умро од глади, умро од ратних напора, погинуо за вријеме слома и тд.). Извјештај са именима подносили су задругарски одбори. Задруга је овим потврдила и свој патриотски, али и социјални принцип, уосталом, какав ју је красио све вријеме постојања.

²⁶ АРХИВ ХН, СКЗ – 78.

СКЗ је била у обавези да редовно обавјештава Савез Српских Привредних задруга на Приморју о свом пословању²⁷. Из таквог извјештаја, који је поднио 4 септембра главни савезни ревизор, сазнаје се о пословању и ревности управе. Извјештај је начињен 29. августа 1919. године и затечено стање о Задрузи је: чланова задруге - 391, уписаних дјелова: 1401, поређење са 1913, као реперном посљедњом предратном годином, је пораст за 15 чланова и 691 дјелом. Разумљиво је да је прилив чланства мали због рата, а ревизија је прва након 5 година. Интересантно је да контролор констатује да је рат дјеловао повољно услед великог прилива страног капитала. «Тим су и више него оправдане и најоптимистичније наде, које су у рад задруге полагали њени оснивачи и водитељи. То истичем с особитим задовољством, али уз то морам да нагласим, да се у толиком успјеху може крити и клица за будуће потресе, потешкоће и неугодности, јер једна задруга са толиким огромним страним капиталом, а са тако незнатним властитим капиталом, ако се посве обзирно не води, лако може да дође до потешкоћа у подмиривању својих обавеза.»

По извјештају контролора у рату су развијене задружне активности, па је удио од 57.446 круна из 1913 године порастао на 96.888 круна у 1919 години, резервни фонд је са 24.946,63 круне порастао на 96.395,07 круна а улози на штедњу од 652.750,64 круне у 1913 години на 2.261.377,80 круна у 1919. Активни промет по текућем рачуну у активи од 5.063.542,96 круна, а пасива 4.248.685, 46 круна. Сопствени капитал задруге износио је 193.283,07 кр, а страни капитал око 3.000.000,00 круна. Велики број ситних улагача, око 750 њих, говори о великом повјерењу у Српску кредитну задругу у Херцег Новом.

На дан 30. јун 1919. године «Српска кредитна задруга Херцег Нови» код страних завода, (термин «страни» се односи вјероватно на улагање изван Херцег Новог) има капитал од 1.005.276,12 круна, док је дуг заводима свега 12.585 круна²⁸.

Из докумената херцеговског архива²⁹ види се, поред бројних, индивидуалних, задругара, чланство и пословање фирми, предузећа и предузетника. СКЗ је имала свој улог код: «Словенске банке» у Београду, «Српске Штедионице у Дубровнику», «Централне касе српских привредних задруга на Приморју» у Дубровнику, «Српске бокешке штедионице» у Котору, «Дубровачке трговачке банке» - «Banca Commerciale Ragusea» - Дубровник, «Српске банке Д.Д» - Загреб, «Јадранске банке» у Трсту, подружница Опатија, «Средишње банке

²⁷ исто.

²⁸ АРХИВ ХН, СКЗ – 76, 77.

²⁹ АРХИВ ХН, СКЗ – 77,

чешких штедионица» – филијала у Трсту, «Српској штедионици» у Требињу, «Рисанској кредитној задрузи» у Рисну, «Српској земљорадничкој задрузи», «Љубљанској кредитној банци» - подружница Сплит.

Као покретач економских трансакција у западном дијелу Боке, од 1905 па све до 1920. у њој су имали своје улоге или преко ње реализовали послове: «Бока – бродарско друштво са ограниченим јемством», «Акцијско друштво за грађевине и саобраћај странаца у Херцег Новоме», «опћински опскрбни одбор у Спичу», «Окружна опскрбна пословница у Ерцегновоме», Симо Секуловић у име свог предузећа складишта дрвлја и цемента, трговина жељеза и покућства – Каменари, «Рибарска задруга» - Баошић, «Српски дом у Херцег Новоме», (потписници су били Мирко Комненовић и Саво М. Терзовић), «Јадранска банка» - подружница Дубровник, «Српска кредитна банка у Будви», «Српска штедионица у Котору», «Прва бокешка глиненa индустрија», «Рисанска кредитна задруга у Рисну», «Хрватска вјересијска банка», Д.Д «Српска банка» - Загреб, «Словенска банка» - у Београду (смјештена у палати «Росија»), «Српска земљорадничка задруга» - село Мокрине и све сељачке задруге на подручју Херцег Новог³⁰.

Временом, а посебно након свјетског рата, највеће улоге, најбоље пословање, остваривали су Акцијско друштво за грађевине, саобраћај странаца у Херцегновоме, «Прва бокешка глиненa индустрија» и «Окружна обскрбна пословница» - Ерцегнови.

Капитулацијом Аустроугарске монархије дошло је до прекида веза са Бечом па су, једно вријеме, биле обустављене и новчане трансакције са главним аустријским градом, те су тако и аустријски ратни зајмови остали, добрим дијелом, нераспродани. Од њихових вриједности је 50 % отписано у новој држави Краљевини СХС, када је динар замијенио аустроугарску круну као средство плаћања. Замјена је извршена по течају од 1 динара за 4 круне, зато се у жаргону у Херцег Новоме, све до 1941 године, 25 пара звало «круном».

Контролор³¹ не штеди ријечи хвале тадашњој управи СКЗ, а нарочито савјесном раду благајника, који «особитим маром и заузимањем ради на задружним пословима.»

ОСНИВАЊЕ ХЕРЦЕГНОВСКЕ БАНКЕ КАПИТАЛОМ СРПСКЕ КРЕДИТНЕ ЗАДРУГЕ

Развијање посла у правом банкарском смислу и предузимљивост управе, на чијем челу је био Лазар Доклестић, навели су СКЗ да октобра 1920. године оснује дионичарско друштво «Херцегновску банку» са

³⁰. АРХИВ ХН СКЗ, 1,2, 3,4.5, 76, 77, 78.

³¹. АРХИВ ХН СКЗ – 78.

сједиштем у Херцег Новом. Оснивачки капитал био је 600.000 динара, подијељен у 6.000 дионица, свака по 100 динара номиналне вриједности³². При формирању је условљено да СКЗ задржи бар 500 акција, категорије 4 и 3, СКЗ је банци уступила све послове сем задругарских. СКЗ требала је да преузме у корист «Херцеговске банке» 1000 акција «Бокешке банке» из Котора, а да се за исте услове уступи «Бокешкој банци» од акција «Херцеговске банке». Интерес³³ је да оба новчана завода преузму што јаче своје новца. Препоручује се оснивачким актом да «Херцеговска», «Бокешка» и Српска Централна банка у Дубровнику ступе у што је могуће интензивније и блискије контакте ради јединствене и добре сарадње у транспорту новца и кредита.

Иако умањеног значаја и капитала, СКЗ је, упркос државним мјерама гашења, опстала све до другог свјетског рата.

Olivera DOKLESTIĆ

SUMMARY

Serbian Credit Cooperative, registered society with limited liability (Associazione registrata a garanzia limitata) was founded in Herceg Novi on 3rd January 1904. The admission application was personally signed by 22 citizens of Herceg Novi, giving voluntary contribution, of rather symbolic amounts. The applicants were mostly reputable people of Herceg Novi, predominantly merchants, landowners, who in the time between the two World Wars would be the *spiritus movens* of all significant events, from politics to economy, in building up the town and creating its prosperity, such as: Velimir Lombardi, Jefto Gojkovi, Dr. ore Mari, Uroš Mandi, Miloš Popovi and the others. The first manager was Velimir Lombardi. The Serbian Credit Cooperative comprised farming cooperatives of the Herceg Novi municipality. In 1908 the Serbian Credit Cooperative joined "The association of Serbian Business Cooperatives on the Coast" and was its active member. The capital of the Cooperative was growing each year and its net profit was increasing, and as a result the trust in its operations by the members and the holders of savings accounts was also increasing. In spite of hard war conditions the Serbian Credit Cooperative survived during the World War I; it survived thanks to the conscientious business operations of its management. In the beginning of 1918 the Serbian credit cooperatives, 52 altogether, in the area of the Boka Kotorska and Dalmatia issued a public declaration in which they "enthusiastically salute the National Freedom and firmly support the united free states of the Serbs, Croats and Slovenians, reigned by the widely beloved Karaorevi Dynasty..."

Good relations with other credit cooperatives, with our emigrants to America and South Africa, as well as political, economic and national flywheel provided by the new State, the Kingdom of SCS, had a positive impact on the development of the events which enhanced the development of capital and trade, so that in 1920 the Serbian Credit Cooperative founded the company "The Bank of Herceg Novi" with the initial assets of 600,000 dinar.

³². АРХИВ ХН СКЗ – 76.

³³. ИСТО.

V

Л. 5. -

57

Пристаупница.

У потписани. Лазар. М. Доклестич
 насталак у Председни
 ијелујем да пристаупам као члан Српској Кредитној
 задруги у Херцеговини (протеклом дано ујутру са
 страничним јелтвом) и то са циљу . . . уједна
 и да се у свему поштује правилина, која су ми добро
 позната, као и мугајним потпомагати промијена правилина
 и закључица главних свјетлости.

Херцеговини . . . 25/9 1904

преда мном.

Оливера Мандић

Лазар Доклестич

Прилог: 1. Пристаупница

Српској кредитној задруги у Х.Новом
 Лазара Доклестича 1904 - Архив
 Херцег Нова СКЗ - 75

АРХИВ НА - СКА 11

СРПСКА БАНКА
ШЕШЕЛЈЕВСКО ДРУШТВО

Загреб - 17. јуна 1911.

Српска Кредитна Задруга,

Београд.

Част нам је дошле Вам приложена извод Вашег текућег
рачуна код нас, закључен на дан 30. јуна 1911., са
садром од:

Срп. 1. 195, -- у Вашију карике

и молимо Вас, да га изволите приложити савијати са Вашим итн.
нама и исправност нову потврдити нам у року од осам дана.

Ваш поштовани
СРПСКА БАНКА
(ШЕШЕЛЈЕВСКО ДРУШТВО)
Кривич

Срп. 12. 20 11. 1911. 1903

Прилог

Прилог: 2. Извод из Текућег рачуна Српске
Банке у Загребу 1911. Архив Х Нови
СКЗ - 77

Списак дioniчара:

Српске Банке у Мостару пријављених код Српске Кредитне Задруге
- Херцеговини, ради уједиња на ванредној главној окупштини од 14
децембра 1919:

Тек. бр.	Име и мјесто дioniчара	Број дел. дioniца	Заступан по:
1.	Илија Антељевић, Херцеговини	2	
2.	Петар Бубало "	10	
3.	Лазар В. Доклестић "	15	
4.	Милош Д. Поповић "	10	
5.	Душан Перчиновић "	10	
6.	Душан Прват "	10	
7.	Срп. Кред. Задруга "	20	
8.	Саво М. Перковић "	10	
9.	Васо Ђурић "	5	
10.	Др. Ђорђе Марин "	30	

Прилог: 3. Списак дioniчара

Српске банке у Мостару
из Херцег Новог-Архива Х. Новог
СКЗ - 78

Име	Пол	Становиште	Датум	Потпис
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]
Милош	М	Београд	1921	[Signature]

Прилог 4. Извод из пописе за ХНП Грбаву
 Изводу кредитнице СКЗ за 18. јун 1922.
 са финансијским извештајем државне ХНП
 СКЗ - 76

Summa